

Досить серйозними були покарання за непристойну поведінку серед гравців. Санкції та їх терміни спортивної владою практикувалися різні: від декількох днів до шести місяців дискваліфікації. Так, футболіст УСК «Ропник» (Борислав) М. Кизина за навмисний удар суперника був дискваліфікований на місяць. А. Бачинський, гравець команди УСК «Зоря» (Ходорів), за удар суперника без м'яча отримав тримісячну дискваліфікацію. М. Костику з УСК «Бескиди» (Надвірна) за неспортивну поведінку дискваліфікували на два тижні [10].

Незрозумілими, а іноді й безпристрасними були дії суддів деяких боксерських поєдинків у той час. Через їхні помилки постраждав боксер Савицький, який виграв начисто три раунди у важковаговика Кодюбенка 10 березня 1944 р. Декілька разів під час бою він притискав свого візаві до канатів і буквально знущався над ним, осипаючи затяжними серіями ударів. Всі присутні були впевнені в цілковитій перевазі Савицького, втім, рефері був іншої думки і оголосив нічию, що викликало гнів у публіки. Сам переможець, на знак протесту, не підійшов до судді, а відразу пішов до роздягальні. «Він не тільки переміг, а мав явну перевагу», – писалося в одному з післяматчевих звітів [11].

Галас газетярів і невдоволення вболівальників, зрештою, привели до того, що, спеціально з цього питання, скликали засідання головної суддівської колегії губернаторства «Трансністрія» (вищій спортивний апеляційний орган, рішення якого не підлягали оскарженню), яка відновила справедливість, присудивши перемогу Савицькому. У вердикті цієї інстанції значилося: «Вважати нічию невірною, оскільки обоє бокових суддів дали перемогу Савицькому, а думка рефері „нічия“, то перемога однозначно залишається на стороні Савицького. Рефері Піткевичу, за ігнорування думок бокових суддів, винесене останнє попередження, а секретарю Музалевському, за втручання в дії суддівської трійки, – догану» [11]. Також на засіданні було визнано недійсною перемогу Натоптаного над Пономаренком. Колегія постановила вважати бій таким, що завершився внічию [11].

Під час боїв із військовими, були випадки, коли після кількох пропущених ударів у голову, рефері пропонував українському боксеру здатися на милість німецького чи румунського спортсмена, що не дозволялося жодними правилами у світі. Ще задовго до цих казусів з боку боксерських рефері, на їхню слабку та некваліфіковану роботу звертав увагу спортивного керівництва міста знавець боксу Г. Черкасов. Відвідавши вечір боксу 7 жовтня 1943 р., він поділився своїми враженнями від суддівської роботи у статті «О боксе і боксерах»: «Однозначно очевидно, що судді такої кваліфікації, яку мають арбітри матчу, не можуть забезпечити якісного, нормального, а головне – безпристрасного суддівства. Відділу спорту Губернаторства і відділу спорту Муніципалітету потрібно серйозно подумати про створення авторитетної, кваліфікованої і безпристрасної суддівської колегії» [12]. Ймовірно, враховуючи часті грубі помилки суддівського корпусу, зауваження і пропозиції Г. Черкасова спортивні чиновники так і не врахували.

Вирішити вказані проблеми тогочасним спортивним керівникам не вдалося, хоч, як бачимо, вони намагалися боротися з негативними явищами, що мали місце у суддівському корпусі. В основному каралися за непристойну поведінку спортсмени (дискваліфікації футболістів) та судді. Досить поширена нині практика дискваліфікації стадіонів або заборона відвідувати вболівальниками матчів своїх улюблених, після влаштованих ними безладів, у період окупації не застосовувала-

ся. Адже однією з головних статей фінансування тогочасного спорту були надходження від продажу квитків глядачам. Тому відмовитись від цього, бодай на декілька тижнів, означало похитнути і без того слабе фінансове становище спортивних товариств. Розуміючи це, окупаційні спортивні інстанції пропонували товариствам самотужки вести виховну роботу зі своїми вболівальниками, а іноді запрошували на змагання поліцію або жандармерію.

1. *Одесская газета*. – 1943. – 28 ноября.
2. *Краківські вісті*. – 1944. – 31 травня.
3. Лебон Г. *Психология народов и масс*. – СПб., 1995.
4. *Одесская газета*. – 1943. – 18 октября.
5. *Центральний державний архів громадських об'єднань України*, ф. 166, оп. 3, спр. 246.
6. *Львівські вісті*. – 1941. – 4 листопада.
7. *Одесская газета*. – 1942. – 14 июля.
8. *Одесская газета*. – 1942. – 24 мая.
9. *Краківські вісті*. – 1943. – 1 червня.
10. *Львівські вісті*. – 1944. – 4 лютого.
11. *Одесская газета*. – 1944. – 14 марта.
12. *Молва*. – Одеса, 1943. – 9 октября.

Ginda V.V. The Culture of fans and athletes behavior in Nazi-occupied Ukraine (the 1941–1944th). In the paper first in the Ukrainian historiography has been made the attempt to analyze the fans behavior and referees incompetence during the sport events in the occupied Ukrainian territory. Are analysed the reasons of these problems and the measures were taken by sports officials tried to solve them.

Key words: sports, fans, Ukraine, occupation, German soldiers, judges, soccer, boxing

А. П. Іржавська

НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ НАЦИСТСЬКОГО ФІЗИЧНОГО ТЕРОРУ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

У статті охарактеризовано особливі психологічні випробування, які випали на долю східних слов'ян у період нацистської окупації. Проаналізовано вплив політики нацистського фізичного терору на морально-психологічний стан населення, що спричинило колективну історичну травму, наслідком якої став посттравматичний синдром з усіма його негативними проявами.

Ключові слова: Друга світова війна, нацистський фізичний терор, східні слов'яни, морально-психологічний стан

Наслідки Другої світової війни на десятки років наперед визначили складні та суперечливі процеси, що відчутно вплинули на психологію післявоєнних поколінь людей, перетворилися на невід'ємну складову сучасного життя. Особливі психологічні випробування випали на долю східнослов'янських етносів, які перебували на, окупованих ворогом, територіях. Досліджуючи цей аспект проблеми, автор ставить за мету виокремити основні негативні фактори впливу нацистського фізичного терору періоду Другої світової війни на загальний морально-психологічний стан східних слов'ян: приниження гідності людини, фізичні знущання, доведення до відчаю, доведення до самогубства, створення нестерпних умов існування, які призводили до перетворення людини на напівтварину, намагання викоринити рідну мову, знищення традицій, звичаїв і пам'яток культури; насадження німецької моделі культурного розвитку, неприйнятної для східних слов'ян, перетворення представників східнослов'янських народів на рабів Третього райху, вплив демонстрацій зв'язаних розправ над мирним населенням на морально-психологічний стан мешканців, окупованих нацистами, територій, антисоціальні заходи, спрямовані на макси-

мальне зменшення кількості населення окупованих територій.

На початку ХХІ ст. в історичній науці відбулися суттєві зміни, зокрема намітилося широке дослідження соціально-психологічних проблем періоду Другої світової війни. Донедавна власне історичних наукових праць, безпосередньо присвячених цій тематиці, не було. Сьогодні проблема морально-психологічного впливу нацистського фізичного терору на долю східнослов'янського населення активно досліджується російськими (О. Сенявська [6], Х. Вельцер [1], О. Верт [2]), білоруськими (Є. Кринко [4]) та українськими (О. Яшан [11]) істориками. На особливу увагу заслуговує науковий доробок О. Сенявської [6]. Головна тема її наукових досліджень – людина в екстремальних умовах війни – дає уявлення того, як війна відображається в народній свідомості та впливає на долю декількох поколінь. Крім цього, її праці дають змогу оцінити всю повноту негативного впливу нацистського фізичного терору на морально-психологічний стан східнослов'янського населення.

Загалом, дії німецьких військ та окупаційної влади вже з перших днів відрізнялися особливою жорстокістю відносно до східнослов'янського населення. Будь-який супротив мешканців захоплених територій зумовлював репресії з боку окупантів. Проте, терор мав і зворотні наслідки. Масові заплановані вбивства, спалення живими жінок і дітей, систематичні розстріли і насильство розбещували німецьких солдат, які вже не могли зупинитися, та скоювали злочини з відвертим цинізмом і байдужістю. Сьогодні засвоєння історії окупаційного періоду відбувається, насамперед, через розповіді про страждання. Адже на зміну історіям про героїв війни прийшло студіювання повсякденності окупаційного режиму, а на поверхню вийшли спогади пересічних людей, які пережили окупацію, оstarбайтерів, які довго не могли розповідати про свій статус, дітей війни, більшість яких пам'ятають жахливі картини нацистського терору.

Фізичний терор вчені відносять до колективних історичних травм. Спочатку поняття травми побутувало в клінічному житку і довгий час мало вузьке значення. Сьогодні його використовують для опису психічних наслідків пережитого фізичного насилля, від якого страждали жертви терору. Поняттям травми визначається чітко окреслений спектр психічних порушень, які призводять до того, що травмована людина зіштовхується зі значними ускладненнями у життєдіяльності. Терор, геноцид – це і є травмуючі події, які наклали відбиток на подальше життя людей, які їх пережили.

Існує також поняття посттравматичного синдрому. В період Другої світової війни з'явився його новий аспект – нервово-психологічне виснаження, коли індивід потрапляв під вплив травматичної події (окупація, фізичний терор, фронт), яка виявлялася в двох аспектах. По-перше, людина пережила, стала очевидцем події, пов'язаної зі смертю, серйозним каліцтвом або загрозою фізичної цілісності. По-друге, реакція людини на подію містила в собі сильний страх або почуття безпорадності.

У післявоєнний час частими були випадки, коли травматичні події вперто переживалися людиною знову і знову: нав'язливо повторювалися спогади про події, переживання, сновидіння. Крім усіх інших тривог і жахів, люди почувалися безпорадними, безсилими, боячись знову пережити трагічне минуле та втратити розум, по суті, з'їхати з глузду. За роки війни у суспільстві виник також синдром вцілілого, тобто, один із посттравматичних стресових розладів. Психотравми,

отримані під час окупації, простежуються навіть у третьому поколінні. Часто у людей, які пережили окупацію й отримали травматичний стрес спостерігався синдром відплати: вони сприймали біду, яка трапилася з ними як кару за щось, скоєне ними в минулому.

Вся феноменологія психологічних наслідків екстремальних подій явно чи неявно концентрується на таких поняттях, як «психологічна травма» або «травматичний невроз» [5, 16]. Людям психологічно було дуже важко спостерігати за масовими звірствами, які скоювали окупанти, дивитися кожного дня на повішених, яких не знімали декілька днів, з метою залякати та підкорити місцеве населення. Вражають, скажімо, свідчення С. Балабанової, жительки с. Андріївка Тишківського р-ну, Кіровоградської обл., свідка у справі про злочини нацистів на території України, від 20.01.1946 р.: «Ми, разом з дочкою Марусею (шойно закінчила 9 класів), прийшли до в'язниці, де сидів мій чоловік... Бачили, що на площі біля в'язниці німці робили шибениці... Заарештованих, босих і напівроздягнених, вели до шибениць і постійно били... Мого чоловіка повісили на наших очах. Дочка моя все це бачила... упала і почала дико сміятися, при цьому була дуже бліда. Після цього я хотіла дочку сховати, але вона мені спокійно сказала, що ховатися не буде, так як не хоче жити на світі, якщо тут заволоділи усім німці... Зранку Маруся запропонувала мені повіситися, якщо німці нас будуть забирати. Після цього в нашому селі було дуже важко. Село вважалося партизанським. Моя дівчинка не витримала цих страждань, вона дуже сумувала, увесь час згадувала батька і всіх замучених. Через це вона захворіла на менінгіт і в серпні 1942 р. померла» [9, 3–4].

Із розповідей людей, які пройшли нацистські табори, відомо, що полон для багатьох виявився страшним випробуванням. Далеко не кожна людина могла спокійно зносити голод, холод, знущання і смерть товаришів, що також зумовлювало сильний психологічний стрес. Так, академік І. Бурденко, який побачив звільнених військовополонених, описав їх наступним чином: «Картини, які мені довелося побачити, неможливо передати словами. На обличчях звільнених людей була не радість, а заціпеніння. Ця обставина змусила задуматися: чому? Очевидно, пережиті страждання поставили знак рівності між життям і смертю. Я спостерігав три дні за цими людьми, роблячи їм перев'язки, евакуюючи – ступор не змінювався» [3, 245].

Живучи в окупації, люди опинилися в умовах, коли майже зникла сама альтернатива життя і смерті. Вижити можна було, тільки відчайдушно намагаючись опиратися і психологічно, і фізично. Навіть якщо насилля і грабунки не зачепили кожну родину, то споглядання систематичних страт не могло не залишити відчуття морального пригнічення. Це не заперечується і в документах німецького походження. В одному із повідомлень штабу командування поліції безпеки з окупованих східних областей від 24.07.1942 р. писалося: «Після окупації українських просторів німецькими військами, туди почали переселятися емігранти з імперії і прикордонних країн, більшість нелегально, щоб вести боротьбу за владу, за допомогою цілком надломлених у моральному відношенні людей» [6, 13].

Найтяжчі психоневрологічні наслідки жахливих подій окупації виявилися у дітей війни. Відгомони пережитих страждань і випробувань, які випали на їхню нелегку дитячу долю, поступово переростали у тяжкі психологічні та неврологічні захворювання. Відразу, після звільнення радянськими військами окупованих територій, у школах відновилося навчання, і перші письмові роботи учнів були присвячені саме

подіям окупації, в яких діти мали змогу писати про свої враження і почуття. Можливо, на той час це було єдиним психотерапевтичним моментом для тонкої, вразливої дитячої психіки, яка конче потребувала кваліфікованого корегування. Так, в лютому 1945 р. у Краснодарських школах учні писали твори на тему: «Мої переживання під час окупації». Майже в кожній роботі діти згадували «душогубки», які стали одним із трагічних символів окупації міста [4, 334].

Письмові роботи учнів 5–7 класів українських середніх шкіл на тему: «Що я пережив під час окупації?» рясніють негативними спогадами, які вплинули на дитячу психіку, а подекуди і зламали її. Із письмової роботи з української мови учениці 6 класу Бобрицької школи Б. Гречки, від 14.03.1944 р.: «Німецький фашизм не считався ні з чим: ні з людьми, ні зі скотиною, бо їм однаково було, що людина, що скотина чи собака. І ми пережили цей тяжкий період життя» [8, 10]. Із письмової роботи учениці 5-го класу Лозівської школи Роменського р-ну З. Вовченко від 20.03.1944 р.: «Дивлюся, а їх повний двір, регочуть, дивляться на нас, як звірі, раді були б нас поїсти. Пузаті, мордаті. Жили в нас два роки, мучили» [8, 52]. У багатьох учнівських творах міститься схожий зовнішній опис німецьких окупантів, де переважає фраза про те, що обличчя окупантів були чорними. Із твору Г. Дудки з м. Ромни Сумської обл.: «Я не міг спокійно дивитися на окупантів. Обличчя їх були чорні, та ще й каски надавали їм жахливого вигляду» [8, 261].

У роки окупації в блокадному Ленінграді від голоду померли 1 млн з 3 млн населення. Щодо дії голоду на людську психіку після війни провели ряд досліджень. У більшості випадків люди помирали з почуттям покірності долі. Однак були численними і «психічні травми», зумовлені голодом, німецькими бомбардуваннями і артобстрілами, а також загибеллю рідні та друзів. Як писав тодішній секретар Ленінградського міського комітету комсомолу, «ми боялися за психіку дітей і молоді при поводженні з трупами, від яких звільняли місто. Якщо написати у зведенні, то це повинно бути так: комсомольські організації привели в порядок траншеї і сховища. Насправді ця робота не піддається опису» [2, 186].

Період окупації залишив у почуттях людей важкі враження. Саме в ці страшні роки навіть діти почали задумуватися про сенс життя і його вартість. Учениця 7-го класу Жуковської середньої школи Чернігівського р-ну О. Чететка у письмовій роботі на тему: «Мої переживання за часів німецької окупації» писала: «Період окупації залишив в моїх переживаннях тяжке враження. Цей період розкрив очі на життя і навчив розуміти його. Я не могла змиритися з думкою, що люди можуть так знущатися над людьми. Ніколи не можна забути цього жаху і простити його» [7, 111]. Ось уривок з письмової роботи учениці 6-го класу Плисецької середньої школи Бахмацького р-ну, Чернігівської обл.: «Одного березневого дня приїхала машина, поліцаї розсипались шукати кращих людей нашого села, вони їх брали палити... Всі люди ходили, ніби сонні. Ось прибіг сусідський хлопець і зі слізьми промовив: “Спалили”. А далі гіркі слізи котилися з його очей, і ми всі плакали» [7, 111].

Ненависть до ворога, пережиті труднощі військового часу, загибель рідних і близьких – все це не могло не даватися взнаки і після звільнення окупованих територій. Образ німця-окупанта зберігав ворожість навіть тоді, коли його носії вже не мали прямої загрози. Під

час проходження колони німецьких військовополонених вулицями Москви 1944 р., з боку населення звучали не тільки захопливі вигуки на честь Червоної армії, а й гнівні вигуки в бік німців [4, 339].

Психіка людей, які пережили окупацію, зазнала глибоких і невідворотних змін, оскільки не була вчасно відкорегована, що зумовило метаморфози особистості. В одних виникала «психічна спустошеність» і втрата сенсу буття, в інших – намагання «витіснити» будь-які спогади про пережиті екстремальні ситуації. Хтось втрачав щось важливе в собі, що вело до психічних відхилень, у декого, навпаки, вироблялася життєствердна позиція та імунітет до страху смерті. Так чи інакше, психологічні травми, отримані в окупаційний період, призводили безпосередньо до невроту, який у післявоєнний період набував форми латентності, тобто приглушувався, затихав.

Таким чином, глибинний вплив, який Друга світова і Велика Вітчизняна війни мали на життєвий досвід людей, став усе більш помітним. Одержимість минулим, яке неможливо забути, не знижується, а навпаки, зростає. Вчені вважають, що фаза дійсного осмислення подій періоду окупації ще тільки розпочинається. Період окупації являє собою екстремальний історичний досвід у долі східнослов'янських народів, «період напіврозпаду», якого в біографіях одного або декількох поколінь поки що неможливо вирахувати.

1. Вельцер Х. *История, память и современность прошлого // Память о войне 60 лет спустя: Россия, Германия, Европа.* – М., 2005.
2. Верт А. *Россия в войне 1941–1945 / Пер. с англ.* – М., 2001.
3. Дембицкий Н.П. *Судьба пленных // Война и общество, 1941–1945: в 2 кн.* – М., 2004. – Кн. 2.
4. Кринко Е.Ф. *Окупанты и население в годы Великой Отечественной войны: Проблемы взаимовосприятия // Военно-историческая антропология – 2003/2004: Новые направления / Гл. ред. Е. Сенявская.* – М., 2005.
5. Магомед-Эминов М.Ш. *Трансформация личности.* – М., 1998.
6. Сенявская Е.С. *Психология войны в XX веке: исторический опыт России.* – М., 1999; Сенявская Е.С. «Человек на войне» как предмет междисциплинарного изучения с позиций военно-исторической антропологии и психологии // *Беларусь у выпрабаваннях Вялікай Айчыннай вайны: Масавыя забойствы нацыстау: Мат. Міжн. навук. канф. / Адк. рэд. В. Балакіраў, К. Козак.* – Мн., 2005.
7. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України).* – Ф. 4328. – Оп. 1.
8. *ЦДАВО України.* – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 322.
9. *Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України).* – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 254.
10. *ЦДАГО України.* – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 203.
11. Яшан О.О. *Морально-психологічний стан населення України в умовах окупації (1941–1944 рр.): на матеріалах центральних областей України: Дис. ... канд. іст. наук.* – Черкаси, 2009.

Irzhavska A.P. The Negative influence of the Nazi physical terror on the psychical and morale condition of the Easten Slavic during the Second World War. In the article are revealed the special psychological trials felt to the Easten Slavs share during the nazi occupation. Are analyzed the negative influence of the policy and nazi physical terror on the morale condition of the population during the Second World War.

Key words: the Second World War, nazi physical terror, Easten Slavs, psychical morale